

противиле тадашњем режиму. Иако је Републиканска странка била далеко од власти, њени сарадници и истомишљеници нису били само „пуки и пасивни посматрачи“ политичких дешавања и тенденција у годинама пре Другог светског рата, истиче аутор. Тако су они критиковали споразум у Фаркашићу (1937) и поједине делове споразума Цветковић–Мачек (1939). Противили су се Протоколу о приступању Краљевине Тројном пакту, што је било у складу с отвореним симпатијама и опредељеношћу за Француску и Велику Британију, истакао је колега Лукић. Коначно, републиканци су славили 27. март 1941. У оквиру овог поглавља аутор је приказао и погледе на рат у Европи од 1939. до 1940. године Младена Ј. Жујовића,

једног од представника англофранцуски оријентисаних Срба и оног крила српских републиканаца које се током рата определило за монархистички покрет Драгољуба Михаиловића.

У књизи је истакнуто да је Републиканска странка била „мала партија великих људи и идеја“ и да је она често иступала више као пропагатор и проповедник идеја које су биле испред времена у којем је она деловала. Међутим, након читања ове монографије др Александра Лукића, читалац ће схватити зашто је ова странка била важна, али и зашто је проучавање ове теме значајно за сагледавање и разумевање, пре свега политичке историје Краљевине Југославије.

Никола КОНЕСКИ

Радосав Туцовић, Драги Јовановић и генерал Мајснер на челу полиције у окупираној Србији. Анализа делатности Драгог Јовановића и Аугуста Мајснера у окупираној Србији 1941–1944.

Београд: Институт за савремену историју, Чигоја штампа, 2022, 594.

Да нема белешке о аутору на крају ове обимне студије, верујем да би не само широј читалачкој публици било тешко да претпостави да се иза публикације „крије“ тек тридесетогодишњи историчар Радосав Туцовић. Аутор је иначе научни сарадник Института за савремену историју, институције која се последњих година у великој мери профилисала као „место окупљања“ истраживача и истраживачица заинтересованих за различите сегменте анализе прилика у окупираној Србији али и на целокупном југословенском ратишту.

Монографска студија *Драги Јовановић и генерал Мајснер на челу полиције у окупираној Србији. Анализа делатности Драгог Јовановића и А-*

густа Мајснера у окупираној Србији 1941–1944 изашла је из штампе крајем 2022. године, у издању Института за савремену историју и Чигоја штампе из Београда. У питању је импресивна анализа упоредних биографија два „прва полицајца“ окупиране Србије у периоду 1941–1944, као и механизма који су ти актери градили од лета 1942. до јесени 1943. да би досегли специфичан облик централизоване полицијске власти и успоставили доминацију над целокупним окупационим системом.

Студија др Радосава Туцовића представља и крајњи исход његовог досадашњег залагања и академског прегалаштва, јер се у значајној мери темељи на резултатима истраживања спроведеним за потребе рада на докторској тези

под називом *Анализа делатности Драгомира Јовановића и Аугуста Мајснера у окупираној Србији (1941–1944)*. Аутор је докторску тезу одбранио 2021. године на Филозофском факултету Универзитета у Београду, пред комисијом: др Радина Вучетић, редовна професорка Филозофског факултета Универзитета у Београду и менторка кандидата, др Милан Ристовић, редовни професор Филозофског факултета Универзитета у Београду, др Бојан Димитријевић, научни саветник Института за савремену историју, др Миле Бјелајац, научни саветник Института за новију историју Србије и др Алексеј Тимофејев, ванредни професор Филозофског факултета Универзитета у Београду.

Радосав Туцовић родио се 1993. године у Ужицу, где је завршио основну и средњу школу. Даље школовање наставио је на Филозофском факултету Универзитета у Београду, где је на Одељењу за историју завршио основне (2016), мастер (2017) и затим, као што је већ наглашено, и докторске студије. Туцовић је врло рано исказао интересовање за историју Другог светског рата, с посебним освртом на окупациони систем и колаборационистичку управу на тлу немачког окупационог подручја у Србији. Релативно рано препознати су и његови изузетни квалитети, због чега је 2017. године добио награду „Андреј Митровић“ као аутор најбољег мастер рада – *Колаборација у Другом светском рату, на примеру сарадње водећих личности Специјалне полиције са Гестапоом (1941–1944)*. Рад је одбранио на катедри за Општу савремену историју Одељења за историју Филозофског факултета Универзитета у Београду током 2017. године. Библиографија радова др Радосава Туцовића била је богата радовима посвећеним поменутој про-

блематици (<https://orcid.org/0000-0002-7129-0434>) и пре објављивања ове изузетне монографске студије, која ће у будућности представљати важну одскочну даску у истраживањима бројних научника и научница као и високо постављену „пречку“ талентованом аутору од кога ће се у будућности очекивати само више.

Изузетност Туцовићеве монографске студије долази до изражаја кроз неколико истраживачких аспеката. Пре свега, за сваку похвалу је широко постављен (*Предговор, Увод, Пре Другог светског рата, Преглед функционисања полицијског апарата у окупираној Србији (1941–1944), Репресија и други системи полицијског рада, Два полицијска функционера од приватног до јавног, Пад, Закључак, Списак извора и литературе, Списак скраћеница, Регистар имена, Библиографија*) и врло добро савладан опсег теме, односно тема које су отворене и у значајној мери затворене овом студијом. Последња констатација посебно се односи на прво (*Пре Другог светског рата*) и друго (*Преглед функционисања полицијског апарата у окупираној Србији (1941–1944)*) поглавље књиге, као и на изузетно информативну уводну студију (*Увод*) која се, као и свака заокружена целина Туцовићеве монографије, може читати независно од остатка књиге. Поред тога што даје врло добар увид у појаву и развој полицијских формација и пракси, односно репресивног апарата у Европи и Србији модерног доба, аутор показује на који начин долази до инструментализације, легитимизације и легализације насиља путем бирократизације савремених друштава. Туцовићева уводна анализа представља одлично аргументовану тезу о чиниоцима који ће у условима Дру-

гог светског рата и кулминације политика обликованих деценијама раније, довести до максималног ангажовања појединаца и читавих делова друштва у спровођењу нацистичког механизма власти, односно окупације која ће своје од почетка па до краја рата лојалне сараднике наћи у различитим марионетским режимима и колаборационистичким управама на тлу Европе, па и у оној каква је постојала на тлу немачке окупационе зоне у Србији. За будуће читаоце Туцовићеве књиге биће интересантно сазнање да даљу анализу чинилаца који ће довести до „тоталне“ ескалације насиља у окупираној Србији 1941–1944, аутор води кроз два жанра – биографски и класичан историографски. Другим речима, ако волите да читате Штефана Цвајга, Андреја Митровића или Милана Ристовића, волећете да читате и Радосава Туцовића који се сасвим (не)очекивано попео на рамена најбољих традиција школе коју је похађао.

Истраживање колеге Туцовића предочено у овој монографској студији почива на две јасно трасиране стазе које од почетка до краја књиге подупиру једна другу. Радосав Туцовић пружа један од најпрегледнијих и најсистематичнијих увида у биографије Аугуста Мајснера (1886–1947) и Драгомира Драгог Јовановића (1902–1946). Мајснеру је као шефу СС-а и полиције у Србији, од почетка 1942. када је дошао до јесени 1943. када се може лоцирати почетак његовог пада, пошло за руком да изгради централизован полицијски апарат способан да у сваком тренутку искаже своје пуне убилачке капацитете, и да се на тај начин лично наметне другим окупационим факторима, од којих је војни заповедника Србије свакако био најзначајнији.

Јовановић је као шеф Српске државне безбедности (август 1942. – октобар 1943), дакле „први полицајац“ колаборационистичке управе на тлу немачког окупационог подручја у Србији, успео да најрепресивније полуге колаборационистичке управе стави у службу Мајснеровог система, како би се сви сегменти окупационе политике спровели до краја. Туцовић приказује синергију немачког полицајца аустријског порекла и српског корумпираног полицајца који се пре 1941. успешно препоручивао држави и династији кроз антикомунистичку делатност. Судбине двојице актера увезане су полицијским функцијама, нацизмом, деловањем које их је учинило парадигмом репресивног система и терора, али и смртном казном, која је обојицу довела пред стрељачки вод комунистичких власти Федеративне Народне Републике Југославије. Аутор монографије креће од самог почетка, залази у специфичне нише јавног деловања и приватног живота, да би стигао до „пада“, односно до катарзе, али и до важних историографских радова, па и уметничких (углавном филмских и телевизијских) остварења која су у свом фокусу имала Мајснера и Јовановића. У том смислу, Туцовићева монографска студија може се читати као узбудљив роман који прати судбине двојице на први поглед различитих појединаца (нпр. порекло и године старости), и њихово преплитање у чудним околностима „крајког 20. века“, сусрет који се у условима „дужег 19. века“ вероватно не би могао догодити.

С друге стране, Туцовићева студија нуди потпуни увид у функционисање полицијског апарата у окупираној Србији, сагледавајући га на више нивоа. Сложени механизам који је представљао синергију окупационих

и домаћих полицијских инстанци се посматра кроз јасно препознавање свих фаза у функционисању апарата који се доказивао радећи за Трећи Рајх, не само кроз репресију већ и кроз друге методе полицијског рада. Туцовић прави јасну разлику између начина на који су полицијске институције радиле током 1941. године, на врхунцу своје моћи 1942/1943. и у складу с „новим смерницама опште политике“, односно након капитулације Италије и значајних победа Црвене армије тј. савезника 1943/1944. Монографска студија Радосава Туцовића предочава „математику“ полицијског система која је своје „примењене“ изразе налазила у начину на који су пре свега расле немачке полицијске структуре кроз различита реструктурирања Политичке полиције и Полиције поретка. Колаборационистички систем безбедности се не може разумети без сагледавања улога различитих актера: СС дивизије Принц Еуген, Српске четничке команде Косте Пећанца и тзв. легалних четника, помоћних полицијских формација и домаћих снага безбедности и поретка односно Специјалне полиције и Српске државне страже, Српске државне команде, Српског гестапоа, Руског заштитног корпуса.

Значајан допринос разумевању полицијских пракси колега Туцовић даје кроз анализу сламања „анатомије“ и „идентитета“ отпора на тлу немачког окупационог подручја у Србији. Посебно су значајни они делови Туцовићеве студије који се баве сламањем комунистичког покрета отпора – најпрепознатљивијег непријатеља свих полицијских структура у окупираној Србији. То је био један од разлога зашто су припадници комунистичког покрета отпора од првих дана окупа-

ције па до краја рата били изложени константним прогонима и одмаздама, без обзира на дефинисање нових смерница окупације у другој половини 1943, када је политика чишћења терена и масовних репресалија наишла на делимичну осуду чак и у Берлину. Изузетно су значајни и они делови Туцовићеве студије који улазе у анализу репресалија и одмазди спровођених над припадницима равногорског покрета, али и у разлоге приближавања четника не само колаборационистичкој управи оличеној у влади и лику Милана Недића, већ и најрепресивнијим полугама Недићеве управе отеловљеним у „првом српском полицајцу“ Драгом Јовановићу. То зближавање постаје евидентно од јесени 1943, када ће доћи и до склапања прва четири уговора о ненападању између појединих одреда Драже Михаиловића и представника немачке команде на тлу немачке окупационе зоне у Србији.

Монографска студија др Радосава Туцовића представља значајан допринос разумевању битних одлика колаборационистичке управе на тлу немачког окупационог подручја у Србији.. Туцовић указује не само на све фазе у начину функционисања квислиншке управе, већ и на одређене сукобе који су постојали међу њеним представницима, пре свега на релацији Милан Недић – Драги Јовановић. У најкраћем, разумевање овог сукоба се може свести на разумевање покушаја једног, односно другог да под капом свог ресора обједини што више власти, заправо овлашћења која су подразумевала контролу над органима силе. Туцовић показује на који начин је „мера“ моћи једног, односно другог била предуслов (не)успешне комуни-

кације и сарадње с различитим чиниоцима окупације.

„Синергија“ о којој је овде реч се исказала кроз потпуну ефикасност полицијских структура окупационе власти и колаборационистичке управе (о чему су написани бројни радови мањег и већег обима). Нажалост, на маргинама две главне трасе Туцовићеве студије остају неке за разумевање ове синергије важне теме, а међу њима треба истаћи страдање цивила, с посебним акцентом на Порајмос, Холокауст и оснивање и функционисање Јеврејског логора Земун. Недовољно „препознавање“ ових тема лишило је аутора могућности да јасније профилише идеолошке оквире, не толико окупације колико колаборације, па и самог Драгомира Јовановића, који се у раду врло јасно препознаје као онај који је „прихватио пронацистичко политичко опредељење“, али и као онај који се у прихватању таквог става више руководио каријерним него идеолошким разлозима. С друге стране, недовољна заступљеност одређених анализа у тексту може се правдати усмереношћу истраживања, које је у свом фокусу имало упоредне биографије Мајснера и Јовановића, као и структуру полицијског система у окупираној Србији. Потребно је нагласити да је Туцовић, одредивши се за овакав приступ, успео у значајној мери да укаже на пре свега антикомунистички карактер немачких и српских полицијских структура, што је један од најзначајнијих аспеката анализе терора коме је било изложено друштво у окупираној Србији, а који неретко измиче истраживачима страдања цивилног становништва с посебним акцентом на Холокауст.

Аутентичност Туцовићевог историографског исказа долази до изра-

жаја када се сагледа импресиван обим историјских извора и литературе коју је користио. Значајно је истаћи да је ова монографска студија писана на основу истраживања која су спроведена како у архивским и другим културним установама и научним институцијама у Републици Србији (Архив Југославије, Војни архив, Војни музеј у Београду, Државни архив Србије, Историјски архив Београда, Историјски архив Пожаревца, Музеј жртава геноцида, Народна библиотека Србије), тако и у Савезној Републици Немачкој (Bundesarchiv Berlin Lichterfelde, Institut für Zeitgeschichte München, Politisches Archiv des Auswärtigen Amtes), што ни у прошлости, уз изузетак Венцеслава Глишића, као ни у садашњости, уз изузетак Милана Ристовића и Зорана Јањетовића, ако говоримо о студијама већег обима на теме из историје Другог светског рата, није био случај у српској историографији. Туцовићева студија писана је на мноштву објављених историјских извора као и на анализи садржаја публикованих у значајном броју различитих листова (штампа и периодика). Монографска студија Радосава Туцовића обogaћена је исказима бројних савременика дешавања о којима је реч (мемоари и дневници), иако аутор врло опрезно приступа овој врсти сведочанстава. Он даје предност историјским изворима првог реда, али и резултатима до којих су у истраживању дошле колеге и колегинице које су се већ бавиле поменутом проблематиком. При томе Радосав Туцовић, често и беспотребно, прави јасну разлику између историографских радова који су настали у периоду постојања социјалистичке Југославије и оних који су настали у последњих тридесет година, тј. од времена распада Југославије и

пропасти социјалистичког друштвеног поретка на овим просторима. Иако је критика коју Туцовић износи (само на рачун старије литературе) утемељена у значајној мери на убеђењу (које он на конкретним примерима и потврђује) да је „21. век донео значајну релаксацију и могућност да се ова питања анализирају, пре свега са идеолошки неоптерећеног и хеуристички утемељеног аспекта“, изражавам своју забринутост над могућношћу да је, пре свега у сфери друштвених наука и хуманистике, поготово у 21. веку који нас изнова сучава с разним *измима*, могуће искорачити из „идеолошког“, и сматрам да ће се без обзира на све хеуристичке напоре и наши радови савим сигурно једнога дана читати као „чеда свога времена“. Ипак, Туцовићево истраживање је у потпуности утемељено како на резултатима старијих, тако и на резултатима новијих истраживања. Значајно је истаћи Туцовићево одлично познавање како домаће тако и стране литературе која је у великој мери помогла савладавању различитих теоријских концепата недовољно разрађених у домаћој историографији, али неопходних за трасирање Туцовићевог истраживања.

Читање ове књиге Радосава Туцовића представљало је, пре свега, велико задовољство. Задовољство и узбуђење у овом случају дошли су као последица упознавања са резултатима истраживања не једне, већ неколико тема, фундаменталних за разумевање историје Другог светског рата, не само на нашим просторима. У том смислу, Радосав Туцовић је успео да напише релевантну студију која ће представљати корисно штиво истраживачима и истраживачицама, који се не морају нужно бавити немачким окупационим подручјем у Србији или југословенским ратиштем. Списатељски израз Радосава Туцовића лишен је сувишних украса и бравура. Као читаоцу или читаатељки он вам „држи главу“ тачно „изнад воде“, не дозвољавајући вам да се мрднете или да му не поверујете. Тако изграђен манир у писању последица је сувереног владања изворима и литературом. Тако изграђен манир у писању последица је сувереног владања изворима и литературом, али и „личног развоја“ истраживача који је – „тек тако“ – написао одличну књигу.

Сања ПЕТРОВИЋ ТОДОСИЈЕВИЋ

Jeremy Friedman, *Ripe for Revolution: Building Socialism in the Third World*. Cambridge, Massachusetts and London: Harvard University Press, 2021, 368.

Велики број земаља Трећег света се, у првих неколико деценија по завршетку Другог светског рата, симптоматично опредељивао за социјалистички модел развоја. Главни разлог, како је приметио Од Арне Вестад, представљало је убеђење да је социјалистички модел у складу с идејом о праведном друштву, као и чињеница да Совјетски Савез брже напредује од Сједињених Држа-

ва. С друге стране, капиталистички модел је, за многе новоослобођене земље, подразумевао свесрдну сарадњу с дојучерашњим колонизаторима, што је такође утицало на одлуку да се крене „другим“ путем.

Убрзо су се артикулисала многа питања о практичној примени и стварању одрживог модела социјалистичке изградње у државама Азије, Африке и